

LAW AND INTERNATIONAL LAW

Соціальні мережі як майданчик для порушення прав людини: можливості та загрози

Предместніков Олег Гарійович¹ , Хотмірова Віта Олександрівна²

¹ д-р. юрид. наук, професор, професор кафедри публічного та приватного права, заслужений юрист України; Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського; Україна

² Здобувач вищої освіти 1-го курсу магістратури; Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського; Україна

Анотація. В статі здійснено розгляд поняття «соціальна мережа» та наголошено на тому, що соціальні мережі стали важливим інструментом навчання, роботи та задоволення особистісних потреб людини в інформаційній сфері. Окреслено роль соціальних мереж у формуванні громадської думки, вказано на те, що вплив соціальних мереж на громадськість може здійснюватися як у позитивному, так і в негативному аспекті. Зазначено, що негативний вплив соціальних мереж передбачає розповсюдження дезінформації та фейкових новин у соціальних мережах, а також поширення ненависті, дискримінації та кібербулінгу. Окремо названо й інші ризики, які пов'язані із використанням соціальних мереж та стосуються порушення приватності та конфіденційності в соціальних мережах. Наголошено на необхідності створення реального та ефективного механізму захисту прав людини у соціальних мережах, що покладається на державу та її органи.

Ключові слова: соціальна мережа, права людини, порушення, конфіденційність, кібербулінг.

Вступ. Україна – держава із досить значним потенціалом для розвитку інформаційного суспільства, оскільки в ній здійснюється становлення та впровадження значної кількості інформаційних майданчиків, активно розвиваються соціальні мережі, в яких люди спілкуються на різноманітні тематики, черпають необхідну для роботи, навчання, розвитку інформацію. І це не дивно, оскільки роль інформації у сучасному суспільстві досить важко переоцінити, а людина мимоволі стає частиною інформаційного світового простору, користується всіма можливими способами отримання інформації про події у світі, у власній державі, задовольняє свої інформаційні потреби. На сьогодні досить складно знайти молоду людину, яка не користується соціальними мережами для спілкування,

LAW AND INTERNATIONAL LAW

комунікації, оперативного та швидкого обміну інформацією, зберігання даних, обговорення актуальних тем у соціальних групах тощо. Соціальні мережі та соціальні платформи переповнені різноманітними блогами, форумами, чатами, які використовуються не тільки для задоволення власних інтересів особи, а й для розвитку особи у професійній діяльності. Проведення онлайн навчань, підвищення кваліфікації, удосконалення професійних навиків, проведення вебінарів, різних освітніх програм наразі проходять дистанційно, саме із використанням новітніх технологій – інформаційних платформ та соціальних мереж.

Особливо гостро питання розвитку соціальних мереж та інформаційних платформ набуло у період розвитку світової пандемії COVID-19, коли значна кількість людей змушена була перебувати вдома. І це стосувалося не тільки спілкування між людьми, але й введення бізнесу, вирішення важливих питань, пов'язаних із професійною діяльністю особи. Суттєва кількість працівників, використовуючи різноманітні інформаційні ресурси та платформи, почала працювати віддалено, що дало змогу не просто забезпечити свої сім'ї та «вижити» у період пандемії, а й значно скоротило кількість осіб, які захворіли на COVID-19, не втратили своє робоче місце, не зупинили процес роботи окремих підприємств, установ чи організації, а отже й не призвели до критичного рівня падіння економіки в державі. Фактично соціальні мережі стали важливим інструментом навчання та роботи, так як за їх допомогою можна слухати, переглядати певну інформацію, читати літературу, працювати, а отже й адаптуватися до тих вимог, які диктуються суспільством.

Але, незважаючи на ряд позитивних аспектів, розвиток соціальних мереж має й ряд негативних недоліків, серед яких особливе місце займають психологічні проблеми у осіб, які постійно користуються соціальними мережами, в тому числі розвиток психічних і нервових розладів, поява агресії, порушення сну, розвитку страхів, тривожності тощо. Це ті проблеми, які спрямовані на порушення соціального існування людини та безпосередньо чи опосередковано впливають на стан її здоров'я. Проте, значну кількість проблем використання соціальних мереж пов'язують саме із інформаційною безпекою. І це стосується не тільки доступу до можливих заборонених контентів, а саме із можливістю використання інформації про людину у корисливих цілях, отримання доступу до її особистої інформації, інформації про її сім'ю, персональних даних тощо. Все це створює реальну можливість використання отриманої про

LAW AND INTERNATIONAL LAW

особу інформації та не за призначенням, а отже й подальшого порушення її прав.

Основна частина. Переходячи до безпосереднього розгляду соціальних мереж як майданчика для порушення прав людини зазначимо, що під терміном «соціальні мережі» у науковій літературі розуміють «віртуальний майданчик, що забезпечує своїми засобами спілкування, підтримку, створення, розбудову, відображення та організацію соціальних контактів, у тому числі й обмін даними між користувачами й обов'язково передбачає попереднє створення облікового запису» [1, с. 15]. О.В. Волянська під соціальною мережею пропонує розуміти соціальну структуру, Інтернет-середовище, вузли якої складають організації чи окремі люди, а зв'язки між ними позначають встановлені взаємодії (політичні, корпоративні, службові, сімейні, дружні, за інтересами) [2, с. 119]. О.О. Лобовікова розглядає поняття «соціальні мережі» через визначення їх особливості побудови. Вчена говорить про те, що особливістю побудови соціальних мереж стало те, що їхній зміст наповнюється самими користувачами, а крім спілкування та комунікації у авторів з'являється можливість споживати медіа-контент та весь спектр розважальних продуктів, вести економічну, політичну та іншу діяльність [3, с. 155]. Спільними рисами у наведених визначеннях варто назвати те, що соціальні мережі об'єднують людей за групами та уподобаннями, але в той же час вимагають отримання певної інформації про користувача і така інформація зазначається самими користувачами у добровільному порядку. Тобто, використовуючи соціальні мережі особи свідомо розповсюджують конкретну інформацію про себе, підсвідомо можуть розуміти те, що вказана інформація може бути використана не на їх користь, але не розуміють, що система захисту прав у соціальних мережах в Україні ще не розвинена на тому рівні, щоб у подальшому захистити права порушеної особи.

Наголосимо на тому, що важливість захисту прав людини у контексті використання соціальних мереж є досить значною. Норма статті 32 Конституції України проголошує особи право на невтручання в її особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [4]. Норми про необхідність поваги до особистого життя особи містяться й в Законах України «Про захист персональних даних» від

LAW AND INTERNATIONAL LAW

01.06.2010 № 2297-VI [5], «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII [6], окремих актах Конституційного суду України. Проте, аналізуючи досвід використання соціальних мереж, досягнути рівня реального дотримання прав людини саме при використанні соціальних мереж, на сьогодні, досить складно, що обумовлено відсутністю належної регламентації здійснення такого захисту у нашій державі. Відсутність відповідного нормативно-правового регулювання є підставою не тільки для порушення прав людини у соціальних мережах, а й не притягнення до юридичної відповідальності осіб, які незаконним чином використовують дані про особу, що містяться у соціальних мережах. І це є проблемою, оскільки кількість порушень прав людини, які пов'язані із функціонуванням соціальних мереж з кожним роком збільшується.

Окреслюючи питання розвитку соціальних мереж ми не можемо не зазначити й про їх роль та вплив на формування громадської думки у суспільстві та державі. Значний розвиток соціальних мереж та користування ними досить великої кількості людей, на нашу думку, може суттєво впливати на формування певного уявлення особи про ті чи інші явища у суспільстві, а також формувати відповідне відношення до окремих дій, вчинків, реалізації політики тощо. Особливо гостро розвиток соціальних мереж та інформації, яка розповсюджується у соціальних мережах у нашій державі ми пов'язуємо із політичним та соціальним життям країни, оскільки це ті теми, які є завжди актуальні та обговорювані. Погодимось із думкою М.С. Рудик, яка, окреслюючи вплив соціальних мереж на громадськість, зазначає, що «у соцмережах відбуваються громадські обговорення важливих політичних питань, організовуються протестні акції, відстоюються права скривджених. За допомогою швидкого обміну інформацією відбувається пришвидшення реакції на ту чи іншу ситуацію з боку владних структур та інституцій». Наголошено на можливості у соціальних мережах «відстоювати інтереси цілих верств населення, налагоджувати зв'язки між соціальними групами, контролювати дії влади, робити прозорими економічні рішення, забезпечувати громадську активність. І навіть коли користувачі соціальних мереж є суто споживачами інформації, не виявляючи жодної інтерактивності, їхня присутність у соціальній групі забезпечує вплив на їхню свідомість. Це відбувається внаслідок наслідування, що є найпоширенішою формою поведінки людини у міжособистісній взаємодії» [7, с. 202]. Яскравим прикладом позитивного впливу соціальних мереж на формування громадської думки окремі науковці пов'язують із Революцією Гідності, війною на Сході

LAW AND INTERNATIONAL LAW

України та повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну в цілому. Зокрема, така думка висловлена, І.П. Динник, яка зазначала, що «прикладом виявлення волі громадян у мережі Інтернет є спалах громадянської активності, пов'язаний із Революцією Гідності та війною на Сході України. За допомогою соціальних мереж люди гуртувалися та спілкувалися з однодумцями, організовували різні акції та мітинги, передавали важливу інформацію. Євромайдан розпочався із закликів активістів в Інтернеті виходити на протести. Як показують дослідження, саме роль лідерів думок у соціальних мережах, а не партійних функціонерів виявилася визначальною в активізації громадянського спротиву» [8, с. 67]. Дійсно, як у період подій, пов'язаних з Революцією Гідності, так і у процесі «гібридної» та вже відкритої війни із Російською Федерацією соціальні мережі гуртують осіб навколо допомоги військовим, особам, які постраждали від воєнних дій, через соцмережі організовується збір коштів на потреби на фронті, а також висвітлюється об'єктивна інформація про ті події, які зараз мають місце в Україні.

Проте, вплив соціальних мереж на громадськість може здійснюватися й у негативному аспекті, що, на нашу думку, пов'язано із поширенням інформації, яка не відповідає дійсності, інформації із скривдженням змістом, в тому числі й шляхом застосування певних «психологічних трюків». С.П. Була та О.І. Свідерська говорять про такі інформаційні маніпуляції та наголошують на тому, що «маніпуляції у соціальних мережах можуть суттєво посилювати стереотипи, які вже є сформованими у певній аудиторії інтернет-користувачів. У людини поступово підсилюються раніше сформовані стереотипні упередження, що з часом призводить до загального «отупіння» й неспроможності опиратися інформаційним впливам, знижується рівень критичного мислення, стає важче фільтрувати інформацію. За допомогою повторення думка перестає бути приналежною до свого автора, а поступово стає правдою, в яку починає вірити більшість» [9, с. 24]. Особливого гостро негативна роль соціальних мереж може виражатися у розповсюдженні дезінформації та фейкових новин у соціальних мережах, що наразі здійснюється досить часто та є одним із засобів введення інформаційної війни в Україні. Здійснення дезінформації, тобто надання споживачеві такої інформації, яка вводить його в оману та створює викривлену реальність часто здійснюється за замовленням певних осіб з метою порушення нормального уявлення про ту чи іншу особистість, про ті чи інші явища та події та спрямована на досягнення різних цілей: комерційних, пропагандистських,

LAW AND INTERNATIONAL LAW

цілей залякування, поширення паніки серед населення тощо. Поширення фейкових новин у соціальних мережах, тобто навмисного перекручення, вигадування певних фактів та подій також спрямовано на дезінформування населення, маніпулювання свідомості населення, запламування репутації окремих осіб тощо. Часто поширення фейкової інформації здійснюється з метою приховування певних подій та відвернення уваги від конкретних реальних подій, які відбуваються у суспільстві чи державі. А це призводить до того, що частина споживачів соціальних мереж вірить у не існуюче та має викривлене розуміння сучасної обставновки у світі чи державі, в якій вона проживає.

Негативний вплив соціальних мереж може бути спрямований й на поширення ненависті, дискримінації та кібербулінгу. Це, наприклад, виявляється у розпалюванні міжнаціональної, расової чи іншої ворожнечі, негативних висловлювань щодо осіб з інвалідністю, осіб похилого віку, осіб із нетрадиційною сексуальною орієнтацією тощо. Характеризуючи можливості Інтернет-ресурсів К.Ю. Ісмаїлов зазначає, що «расизм, шовінізм, гомофобія, ісламофобія та антисемітизм усе це широко поширені на вулицях, у засобах масової інформації та політичних дебатах та в Інтернеті, який певним чином об'єднує всі ці джерела насамперед. Збереження соціальних упереджень продовжує призводити до масштабної дискримінації також і в приватному секторі, у сфері зайнятості, в доступі до житла, товарів і послуг, через образи та насильство [10, с. 133]. Отже, дискримінація із використанням соціальних мереж може бути здійснена у багатьох сферах суспільного життя.

Особливо небезпечним варто назвати кібербулінг у соціальних мережах, тобто насильство, приниження, залякування, що застосовується із використанням цифрових технологій та інформаційно-комунікативних засобів, в тому числі й соціальних мереж. Кібербулінг зазвичай має прояви агресії по відношенню до певної категорії осіб, а «небезпека кібербулінгу посилюється у зв'язку зі специфікою інтернет-середовища: анонімністю, можливістю фальшувати ідентичність, мати широку аудиторію, тероризуванням жертви будь-де і будь-коли. Виокремлено дві визначальні ознаки кібербулінгу: 1) «ворог» лишається невідомим жертві; 2) жертви найчастіше бояться звертатися за допомогою» [11]. Насильство, дискримінація та кібербулінг у соціальних мережах інколи може бути гіршим за реальне цькування, оскільки прояви агресії можуть здійснюватися у всіх соціальних мережах, де зареєстрована людина, на всіх платформах, які вона відвідує,

LAW AND INTERNATIONAL LAW

на окремих сайтах тощо. Все це призводить до фізичного та психологічного виснаження особи, робить її беззахисною та вразливою.

В контексті вказаного дослідження пропонуємо назвати й інші ризики, які пов'язані із використанням соціальних мереж. Вважаємо, що основним є порушення приватності та конфіденційності в соціальних мережах, що виражається у двох основних напрямках:

а) збір та використання персональних даних користувачів соціальних мереж. Такий збір може здійснюватися як по відношенню до фізичних осіб, так і до юридичних осіб. В першому випадку може мати місце здійснення певних шахрайських дій щодо конкретної особи, а в іншому – можливість здійснення шпигунства як в особистих, так і в промислових цілях. Інформація про людину є у вільному доступі у соціальних мережах, а тому значна кількість користувачів можуть її переглядати та користуватися нею, в тому числі й у власних цілях.

б) ризики стосовно приватності та можливість зловживання отриманими даними. Основними ризиками у сфері приватності, які можуть загрожувати особі у соціальних мережах можна назвати наступні: 1) використання особистих даних без дозволу користувача. Такі особисті дані збираються та аналізуються, а потім можуть бути використані у комерційних цілях, в тому числі й в рекламі, для відбору потенційно цікавого контенту тощо; 2) витік особистих даних з вини мережі, що характеризується відкритим доступом до особистих даних користувача, витоку конфіденційної інформації щодо особи; 3) злом конкретного акаунту користувача соціальної мережі, а отже й отримання доступу до всієї особистої інформації про таку особу. На сьогодні ця проблема є досить частою і полягає у тому, що зловмисники спеціально здійснюють розсилку повідомлень від імені користувача з метою отримання певної вигоди; 4) наявність різноманітних вірусів, які можуть красти та використовувати паролі та логіни користувача соціальних мереж. Ми неодноразово спостерігали ситуації щодо розсилки спамів від певної особи. Це означає, що саме така особа стала жертвою незаконного використання її логіна та паролю; 5) купівля-продаж акаунтів у соціальних мережах та вчинення дій щодо порушення авторських прав за допомогою них; 6) наявність на серверах соціальних мереж відомостей користувачів, які ними (користувачами) були видалені; 7) отримання інформації про користувачів представниками соціальних мереж, в тому числі й видаленої користувачем

LAW AND INTERNATIONAL LAW

інформації тощо. Вказаний перелік ризиків, пов'язаних із використанням соціальних мереж не є вичерпним, а тому обмежуватися виключно ними не варто. Такі ризики в більшості випадків обумовлені відсутністю належного правового регулювання та механізмів захисту прав людини у соціальних мережах. Тобто, відзначимо, що наразі в Україні відсутнє належне правове регулювання захисту прав людини саме у соціальних мережах.

Правові механізми регулювання соціальних мереж у контексті захисту прав людей, на нашу думку, мають забезпечуватися встановленням адміністративно-правового регулювання у вказаній сфері правовідносин. Механізм адміністративно-правового регулювання визначається саме державою, а отже саме їй належить ключова роль у окресленні правових засад захисту користувачів та забезпечення безпеки та прав людини в соціальних мережах. Для цього варто активно працювати органам законодавчої та виконавчої влади, щоб створити реальний та ефективний механізм захисту прав людини у соціальних мережах, забезпечити притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

Висновки з теми дослідження. Підсумовуючи зазначимо, що на сьогодні соціальні мережі є досить поширеним способом комунікації між людьми, розвитку їх професійних якостей та задоволення особистих інтересів, але, в той же час, є й великим плацдармом для порушення прав та законних інтересів осіб, які ними користуються. Політика держави у сфері захисту прав осіб у соціальних мережах розвинута досить слабко, а отже мають бути оновлені підходи до захисту прав осіб у соціальних мережах. Вважаємо, що вищі органи державної влади зобов'язані вжити невідкладних кроків для вироблення принципово нових підходів до забезпечення захисту інтересів і прав особи у інформаційній сфері, збереження персональних даних осіб, які користуються соціальними мережами та на законодавчому рівні встановити відповідальність у сфері порушення прав осіб у соціальних мережах.

References:

- [1] Івашнюва, С.В. (2012) Використання соціальних сервісів та соціальних мереж в освіті. *Наукові записки НДУ імені М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*, (2), С. 15–17.
- [2] Волянська, О.В. (2016) Проблема агресивної поведінки підлітків: фактори та механізми соціалізації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*, (3), С. 117–134.
- [3] Лобовікова, О.О. (2011) Соціальні мережі як феномен інформаційного суспільства. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*,

LAW AND INTERNATIONAL LAW

- Випуск 5, С. 154–160.
- [4] Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
 - [5] Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.
 - [6] Про інформацію: Закон України 02.10.1992 № 2657-XII. Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
 - [7] Рудик, М. С. (2020) Вплив соціальних медіа на формування громадської думки. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*, випуск 48, С. 198–206.
 - [8] Динник, І.П. (2017) Соціальні мережі як засіб суспільного розвитку. *Ефективність державного управління*, вип. 1 (50), ч. 1, С. 64–69.
 - [9] Була, С.П. & Свідерська О.І. (2020) Соціальні мережі як інструмент політичної маніпуляції. *Науковий журнал «Політикус»*, вип. 4, С 21–25.
 - [10] Ісмайлов, К.Ю. (2017) Інтернет як сучасний фактор розповсюдження дискримінаційних виявів. *Порівняльно-аналітичне право*, (3), С. 131–133.
 - [11] Небезпека кібербулінгу. Вилучено з: <https://familytimes.com.ua/harakter/kiberbuling>.